MIHAI EMINESCU

SĂRMANUL DIONIS

MIHAI EMINESCU

SĂRMANUL DIONIS

Nuvelă, 1872

…Și tot astfel, dacă închid un ochi văd mâna mea mai mică decât cu amândoi. De aș avea trei ochi aș vedea-o și mai mare, și cu cât mai mulți ochi aș avea cu atâta lucrurile toate dimprejurul meu ar părea mai mari. Cu toate astea, *născut* cu mii de ochi, în mijlocul unor arătări colosale, ele toate în raport cu mine, păstrându-și proporțiunea, nu mi-ar părea nici mai mari, nici mai mici de cum îmi par azi. Să ne-nchipuim lumea redusă la dimensiunile unui glonte, și toate celea din ea scăzute în analogie, locuitorii acestei lumi, presupuindu-i dotați cu organele noastre, ar pricepe toate celea absolut în felul și în proporțiunile în care le pricepem noi. Să ne-o închipuim, *caeteris paribus*, înmiit de mare — același lucru. Cu proporțiuni neschimbate — o lume înmiit de mare și alta înmiit de mică ar fi pentru noi tot atât de mare. Și obiectele ce le văd, privite c-un ochi, sunt mai mici; cu amândoi — mai mari; cât de mari sunt ele absolut? Cine știe dacă nu trăim într-o lume microscopică și numai făptura ochilor noștri ne face s-o vedem în mărimea în care o vedem? Cine știe dacă nu vede fiecare din oameni toate celea într-alt fel, și nu aude fiecare sunet într-alt fel — și numai limba, numirea într-un fel a unui obiect ce unul îl vede așa, altul altfel, îi *unește* în înțelegere. — Limba? — Nu. Poate fiecare vorbă sună diferit în urechile diferiților oameni — numai individul, același rămâind, o aude într-un fel.

Și, într-un spațiu închipuit ca fără margini, nu este o bucată a lui, oricât de mare și oricât de mică ar fi, numai o picătură în raport cu nemărginirea? Asemenea, în eternitatea fără margini nu este orice bucată de timp, oricât de mare sau oricât de mică, numai o clipă suspendată? Și iată cum. Presupuind lumea redusă la un bob de rouă și raporturile de timp, la o picătură de vreme, secolii din istoria acestei lumi microscopice ar fi clipite, și în aceste clipite oamenii ar lucra tot atâta și ar cugeta tot atâta ca în evii noștri — evii lor pentru ei ar fi tot atât de lungi ca pentru noi ai noștri. În ce nefinire microscopică s-ar pierde milioanele de infuzorii ale acelor cercetători, în ce infinire de timp clipa de bucurie — și toate acestea, toate, ar fi — tot astfel ca și azi.

…În faptă lumea-i visul sufletului nostru. Nu există nici timp, nici spațiu — ele sunt numai în sufletul nostru. Trecut și viitor e în sufletul meu, ca pădurea într-un sâmbure de ghindă, și infinitul asemenea, ca reflectarea cerului înstelat într-un strop de rouă. Dacă am afla misterul prin care să ne punem în legătură cu aceste două ordini de lucruri care sunt ascunse în noi, mister pe care l-au posedat poate magii egipteni și asirieni, atuncea în

adâncurile sufletului coborându-ne, am putea trăi aievea în trecut și am putea locui lumea stelelor și a soarelui. Păcat că știința necromanției și acea a astrologiei s-au pierdut -cine știe câte mistere ne-ar fi descoperit în această privință! Dacă lumea este un vis — de ce n-am putea să coordonăm șirul fenomenelor sale cum voim noi? Nu e adevărat că există un trecut — consecutivitatea e în cugetarea noastră — cauzele fenomenelor, consecutive pentru noi, aceleași întotdeauna, există și lucrează simultan. Să trăiesc în vremea lui Mircea cel Mare sau a lui Alexandru cel Bun — este oare absolut imposibil? Un punct matematic se pierde-n nemărginirea dispozițiunii lui, o clipă de timp în împărțibilitatea sa infinitezimală, care nu încetează în veci. În aceste atome de spațiu și timp, cât infinit! Dac-aș putea și eu să mă pierd în infinitatea sufletului meu pân' în acea fază a emanațiunii lui care se numește epoca lui Alexandru cel Bun de exemplu… și cu toate acestea…

…………………………………………………………

Cu drept cuvânt cititorul va fi clătinat din cap și va fi întrebat — prin mintea cărui muritor treceau aceste idei? Existența ideală a acestor reflecțiuni avea de izvor de emanațiune un cap cu plete de o sălbătăcită neregularitate, înfundat într-o căciulă de miel. Era noapte și ploaia cădea măruntă pe stradele nepavate, strâmte și noroioase ce trec prin noianul de case mici și rău zidite din care consistă partea cea mare a capitalei României, și prin bălțile de noroi ce împroșcau pe cutezătorul ce se încredea perfidelor unde treceau niște ciubote mari cărora nu le-ar fi păsat nici de potop, cu atât mai vârtos că aveau turetci care îngropau în ele pantalonii individului conținut îndată ce timpul devenea problematic. Umbra eroului nostru dispărea prin șiroaiele ploii, care dederă capului său aspectul unui berbec plouat, și te mirai ce mai rezistă torentelor de ploaie — hainele lui ude — sau metafizica. De prin crâșme și prăvălii pătrundea prin ferestrele cu multe geamuri, mari și nespălate, o lumină murdară, mai slăbită încă prin stropii de ploaie ce inundase sticlele. Pe ici pe colo trecea câte un romanțios fluierând; câte un mitocan cu capul lulea de vin își făcea de vorbă cu păreții și cu vântul; câte-o femeie cu fața înfundată în capșon își desfășura trecătoarele umbre prin spațiul neguros, asemenea zeilor întunecați din epopeile nordice… Dintr-o crâșmă deschisă s-auzea o vioară schingiuită. Metafizicul nostru se apropie să se uite și razele pătrunseră prin ușă și-i

loviră fața. Nu era un cap urât acela a lui Dionis. Fața era de acea dulceață vânătă albă ca și marmura în umbră, cam trasă fără a fi uscată, și ochii tăiați în forma migdalei erau de acea intensivă voluptate pe care o are catifeaua neagră. Ei înotau în orbitele lor — un zâmbet fin și cu toate astea atât de inocent trecu peste fața lui la spectacolul ce-l privea. — Ce era adică: Un băiet de țigan cu capul mic într-o pălărie a căror margini erau simbolul nimerit al nemărginirii, cu ciubote în care ar fi încăput întreg și într-un surtuc lung de-i ajungea la călcâi și care fără îndoială nu era al lui, schinjuia c-un arcuș ce rămăsese în câteva fire de păr și, cu degetele uscate, pișca niște coarde false care țârliau nervos, iară împrejuru-i frământa pământul un ungur lung, cu picioarele goale băgate în papuci mari umpluți cu paie. Oricât de neplăcut să fi fost spectacolul pentru simțul estetic al călătorului meu, el avu o influență salutară asupra eroului nostru care, trezit din fantaziile sale metafizice, băgă de samă că ploaia-l udase până la piele. El intră într-o cafenea de alături, ca să se usuce. Ridicându-și căciula cea mițoasă, vedem o frunte atât de netedă, albă, corect boltită, care coincide pe deplin cu fața într-adevăr plăcută a tânărului meu. Părul numai cam prea lung curgea în vițe până pe spate, dar uscăciunea neagră și sălbatecă a părului contrasta plăcut cu fața fină, dulce și copilărească a băietanului. Își puse în cui paltonul ud și, la aroma îmbătătoare a unei cafele turcești, ochii lui cei moi și străluciți se pierdură iar în acea intensivă visătorie care stă câteodată atât de bine băieților, pentru că seriozitatea contrastează totdeauna plăcut cu fața de copil. Între acești muri afumați, plini de mirosul tutunului, de trăncănirea jucătorilor de domino și de cadențata bătaie a unui orologiu de lemn, ardeau lămpi somnoroase răspândind dungi de galbenă lumină prin aerul apăsat. Dionis făcea c-un creion un calcul matematic pe masa veche de lemn lustruit și adesea surâdea. Surâsul său era foarte inocent, dulce l-am putea numi, și totuși de o profundă melancolie. Melancolia în vârsta lui este semnul caracteristic al orfanilor; el era orfan, o existență — cum sunt multe la noi — fără de speranță și, afară de aceea, determinat prin naștere la nepozitivism. În introducerea acestor șiruri am surprins unele din cugetările care-l preocupau în genere — și c-un asemenea cap omul nu ajunge departe — și mai cu seamă cel sărac — și Dionis era un băiet sărac. Prin natura sa predispusă, el devenea și mai sărac. Era tânăr — poate nici optsprezece ani — cu atât mai rău… ce viață-l așteaptă pe el?… Un copist avizat a se cultiva pe apucate, singur… și această libertate de alegere în elementele de cultură îl făcea să citească numai ceea ce se potrivea cu predispunerea sa

sufletească atât de visătoare. Lucruri mistice, subtilități metafizice îi atrăgeau cugetarea ca un magnet — e minune oare că pentru el visul era o viață și viața un vis? Era minune că devenea superstițios? Adesea își închipuise el însuși cât de triști, cât de lungi, cât de monotoni vor trece anii vieții lui — o frunză pe apă. Lipsit de iubire — căci n-avea pe nimeni în lume, iubitor de singurătate, în neputință sufletească de a-și crea o soartă mai fericită, el știa că în „această ordine a realității“, cum o numea el, nu-l va întâlni nici un zâmbet și nici o lacrimă — neiubit și neurât de cineva, se va stinge asemenea unei scântei după care nu-ntreabă nimenea — nimenea-n lume. Casa lui de pustnic, un colț întunecos și painjinit din arhiva unei cancelarii, și atmosfera leneșă și flegmatică a cafenelei — asta era toată viața lui. Cine-ntreabă dacă și el are inimă, dacă și lui i-ar plăcea să umble frumos îmbrăcat, cum sunt întrebați atâția copii — dacă și el ar dori — să iubească? Să iubească — ideea aceasta îi strângea adesea inima. Cum ar fi știut el să iubească! Cum ar fi purtat pe mâini, cum s-ar fi închinat unei copile care i-ar fi dat lui inima ei! Adesea și-o închipuia pe acea umbră argintie cu fața albă și păr de aur — căci toate idealele sunt blonde — și parcă simțea mâinuțele-i calde și înguste în mâinile lui, și parcă-i topea ochii sărutându-i, și parcă i se topea sufletul, ființa, viața, privind-o… vecinic privind-o.

Pe ici pe colo pe la mese se zăreau grupe de jucători de cărți, oameni cu părul în dezordine, ținând cărțile într-o mână ce tremura, plesnind din degete cu cealaltă înainte de-a bate, mișcându-și buzele fără a zice o vorbă și trăgând din când în când cu sorbituri zgomotoase câte-o gură din cafeaua și berea ce le sta dinainte — semn de triumf! Dincolo unul scria cu cridă pe postavul verde al biliardului; unul cu pălăria naltă pe ceafă și cu mâinile unite pe spate, c-o țigară lungă în gură a cărei independență era mărginită numai de buzele individului, se uita — dracu știe, cu interes ori așa numai la un portret a lui Dibici-Zabalkanski atârnat în afumatul perete. Orologiul, fidel interpret al bătrânului timp, sună de 12 ori din limba sa de metal, spre a da lumii, ce nu-l asculta, samă că se scursese a 12-a oră a nopții. Dionis se porni spre casă. Afară ploaia încetase și, prin mrejele și valurile de nouri negri-vineți, luna trecea palidă și rece. În mijlocul unei grădini pustii, unde lobodele și buruienele crescuse mari în tufe negre-verzi, se înălțau ochii de fereastă spartă a unei case vechi a cărei streșină de șindrilă era putredă și acoperită c-un mușchi care strălucea ca bruma în lumina cea rece a lunii. Niște trepte de lemn duceau în catul de sus al ei. Ușa mare deschisă în

balconul catului de sus se clătina scârțâind în vânt și numai într-o țâțână, treptele erau putrede și negre — pe ici pe colo lipsea câte una, așa încât trebuiai să treci două deodată și balconul de lemn se clătina sub pași. El trecu prin hățișul grădinii și prin zăplazurile năruite și urcă iute scările. Ușile toate erau deschise. El intră într-o cameră naltă, spațioasă și goală. Pereții erau negri de șiroaiele de ploaie ce curgeau prin pod și un mucegai verde se prinsese de var; cercevelele ferestrelor se curmau sub presiunea zidurilor vechi și gratiile erau rupte, numai rădăcinile lor ruginite se iveau în lemnul putred. În colțurile tavanului cu grinzi lungi și mohorâte painjenii își exercitau tăcuta și pașnica lor industrie; într-un colț al casei, la pământ, dormeau una peste alta vo câteva sute de cărți vechi, multe din ele grecești, pline de învățătură bizantină; în alt colț, un pat, adică câteva scânduri pe doi căpriori, acoperite c-un mindir de paie și c-o plapomă roșie. Înaintea patului o masă murdară, al cărei lemn grunzuros de vechime era tăiat cu litere latine și gotice; pe ea hârtii, versuri, ziare rupte, broșuri efemere din câte se-mpart gratis, în fine, o neordine într-adevăr păgânească. Luna își vărsa lumina ei cea fantastică prin ferestrele mari, albind podelele de păreau unse cu cridă; pereții posomorâți aveau, pe unde ajungea lumina lunii, două cuadrate mari argintoase, ca reflectare a ferestrelor; pânzele de painjin străluceau vioi în lună și deasupra cărților dorminde în colț se ivea o îngerească umbră de om. Era aninat într-un cui bustul în mărime naturală a unui copil ca de vro optsprezece ani, cu păr negru și lung, cu buzele subțiri și roze, cu fața fină și albă ca tăiată-n marmură și cu niște ochi albaștri mari sub mari sprâncene și gene lungi negre. Ochii cei albaștri ai copilului erau așa de străluciți, de un colorit atât de limpede și senin, încât păreau că privesc cu inocența, cu dulceața lor mai femeiască asupra spectatorului. Cu toate că acel portret înfățișa un chip îmbrăcat bărbătește, însă mâinile cele dulci, mici, albe, trăsurile feței de o paloare delicată, umedă, strălucită, moale, ochii de o adâncime nespusă, fruntea uscată și femeiește mică, părul undoind, cam prea lung — te-ar fi făcut a crede că e chipul unei femei travestite. Visătorul Dionis se opri în dreptul acelui portret care sub lumina plină a lunii părea viu, ochii lui erau plini de o superstițioasă nerozie, el șopti încet și cu glasul înecat de lacrimi: „Bună sară, papa!“, umbra părea că-i surâde din cadrul ei de lemn — el s-apropie și sărută mâinile portretului, apoi fața, gura, ochii cei de foc vânăt. Înecat de iubire pentru o ființă ce nu mai exista, ar fi dorit ca etern să ție astă noapte cu aerul răcoare limpezit de lumina lunii, vecinic ar fi dorit să ție dulcea, neînțeleasa, dar

atât de fericita lui nebunie. Va să zică asupra acestui chip își concentrase el amorul lui, atâta formă avea pustiita, sărmana lui viață — un portret!… Da, era tatăl său, când fusese în vârsta lui de acum. Mumă-sa, o femeie palidă, naltă, blondă, cu ochii negri, îi vorbise adesea de tatăl său; de acel copil cine știe cum rătăcit în clasele poporului de jos. Misterios, fără să spuie cuiva secretul numelui lui, el ședea în casa preotului bătrân a cărui fiică era Maria. Ei se iubiră. În toată ziua el îi promitea că taina sufletului său își va avea sfârșitul, că el o va lua de soție, că o soartă aurită o așteaptă. Dar într-o zi el primi o scrisoare cu sigil negru — o deschise — o citi — o rupse bucăți și cu ea mintea sa… O copie de pe un testament părea a fi după cât se putea pricepe din bucățile rupte. El muri în spitalul de alienați… palid, mut până-n ultimul moment, preocupat pare că de a ascunde un secret mare.

Fructul amorului acestor oameni fu Dionis. Văduvita sa mumă îl crescu pe el cum putu din lucrul mâinilor ei — mâini delicate de doamnă — fața ei palidă ca ceara, ochii ei de-o întunecată blândețe aveau numai pentru el grijă și înțelegere — pentru el — și pentru portret. De copil încă el admira ochii cei frumoși ai portretului ce luceau ca vii în orbitele lor. Ce frumos a fost papa! zicea el surâzând și mumă-sa, auzindu-l, își ștergea într-ascuns lacrimile ei.

— Ochii? nu-i așa, Dionis — ochii!

— Da, mamă!

— Acești ochi!… O dacă i-ai fi văzut tu acești ochi vrodată în viața ta ți s-ar fi părut că-i revezi în fiecare vânătă stea a dimineții, în fiecare undă albastră, prin fiecare geană de nori. Cât era de frumos acest copil și ce tânăr a murit! Frumoși au înmărmurit ochii lui în negurile gândirii mele, precum ar rămânea prin nouri, pe bolta întunecoasă, două, numai două stele vinete… Ș-apoi îl lua în brațele ei, îl dezmierda, îl săruta. Afară de ochii negri, care erau ai ei, era *el* întreg, el, copilul din portret. Ea îl crescu rău — dar cum se putea altfel — îl iubea așa de mult! Singura ei bucurie într-o viață fără speranță, fără viitor, fără mulțumire, ea nu mai avea dureri, nici bucurii decât acele ale copilului ei. Sufletul ei întreg era o reflectare umbroasă și tristă a sufletului său de copil. Ce gândea copilul cu mintea lui naivă, o vorbă, un vis, o preocupa zile întregi — zile întregi putea medita asupra unui cuvânt ieșit din nebunatica sa gură. Dară, consumată de lipse, ea se stinse într-o zi. În delirul ei, ea trase mâna copilului ș-o ascunse în sân, lângă inimă, s-o încălzească — un simbol al vieții ei întregi!

De-atunce fizionomia, surâsul lui căpătase acea umbră dulce de tristețe care îl făcea atât de interesant — și irezistibil pentru bobocii pensionatelor. Dar lui însuși nici nu-i trecea prin minte că pe el l-ar fi putut iubi cineva — pe el nu-l iubise nimeni în lume afară de mumă-sa — cum l-ar fi putut iubi pe *el*, atât de singur, atât de sărac, atât de fără viitor! Nu-și are fiecare om, gândea el, familia sa, amicii, rudele, oamenii săi, ca să-i iubească — cui ce-i pasă de mine? Cum trăiesc voi și muri, de nimene plâns, de nimene iubit.

Luna s-ascunse într-un nor negru spintecat în două rânduri de lungi fulgere roșii — casa se întunecă — și nu se mai văzu nici umbra din perete a portretului, nici umbra înaltă a lui Dionis. El aprinse lumina.

Să privim acum și la sărăcia iluminată de razele unei lumânări de său băgate în gâtul unui clondir ce ținea loc de sfeșnic. Ce vizunie — și aici, aici petrecea el vara și iarna. Iarna, de gerul cel amarnic, trăsnea grinda în odaie, crâșcau lemnele și pietrele, vântul lătra prin gardurile și ramurile ninse; ar fi vroit să doarmă, să viseze, dar gerul îi îngheța pleoapele și-i painjinea ochii. Surtucul lui pe lângă acestea era mai mult urzeală decât bătătură, ros pe margini, fudul la coate, de râdea pare că și vântul în urma lui. Oamenii căscau ironic gura când îl vedeau… Și-n asemenea momente, în lungile și friguroasele nopți de iarnă, crede cineva cum că el, redus până la culmea mizeriei, devenea trist? Așa era elementul său. O lume întreagă de închipuiri umoristice îi umpleau creierii, care mai de care mai bizară și mai cu neputință. El băga de samă că gândirile lui adesea se transformau în șiruri ritmice, în vorbe rimate, și atunci nu mai rezista de-a le scrie pe hârtie… mai ales garafa goală era în stare de a-l umplea de cugetări melancolice…

Ah! garafa pântecoasă doar de sfeșnic mai e bună
Și mucoasa lumânare sfârâind său și-l arde
Și-n această sărăcie te inspiră, cântă barde -
Bani n-am mai văzut de-un secol, vin n-am mai băut de-o lună.

Un regat pentr-o țigară, s-umplu norii de zăpadă
Cu himere!… Dar de unde? Scârțâie de vânt fereasta,
În pod miaună motanii — la curcani vânătă-i creasta
Și cu pasuri melancolici meditând umblă-n ogradă.

Uh! ce frig… îmi văd suflarea — și căciula cea de oaie
Pe urechi am tras-o zdravăn — iar de coate nici că-mi pasă
Ca țiganul, care bagă degetul prin rara casă

De năvod — cu-a mele coate eu cerc vremea de se-nmoaie.

Cum nu sunt un șoarec Doamne — măcar totuși are blană —
Mi-aș mânca cărțile mele — nici că mi-ar păsa de ger…
Mi-ar părea superbă, dulce o bucată din Homer,
Un palat borta-n perete și nevasta — o icoană.

Pe pereți cu colb, pe podul cu lungi pânze de painjen
Roiesc ploșnițele roșii, de ți-i drag să te-uiți la ele!
Greu li-i de mindir de paie și apoi din biata-mi piele
Nici că au ce să mai sugă. — Într-un roi mai de un stânjen

Au ieșit la promenadă — ce petrecere gentilă!
Ploșnița ceea-i bătrână, cuvios în mers pășește;
Cela-i cavaler… e iute… oare știe franțuzește?
Cea ce-ncunjură mulțimea i-o romantică copilă.

Bruh! mi-i frig — Iată pe mână cum codește-un negru purec
Să-mi moi degetul în gură — am să-l prind — ba las săracul.
Pripășit la vro femeie, știu că ar vedea pe dracul —
Dară eu — ce-mi pasă mie — bietul „îns!“ la ce să-l purec?

Și motanul toarce-n sobă — de blazat ce-i. Măi motane,
Vină-ncoa să stăm de vorbă, unice amic și ornic;
De-ar fi-n lume-un sat de mâțe, zău! că-n el te-aș pune vornic,
Ca să știi și tu odată boieria ce-i, sărmane!

Oare ce gândește hâtrul de stă ghem și toarce-ntruna?
Ce idei se-nșiră dulce în mâțeasca-i fantazie?
Vro cucoană cu-albă blană cu amoru-i îl îmbie,
Rendez-vous i-a dat în șură, ori în pod în găvăună?

De-ar fi-n lume numai mâțe — tot poet aș fi? Totuna:
Mieunând în ode nalte, tragic miorlăind — un Garrick,
Ziua tologit în soare pândind cozile de șoaric
Noaptea-n pod, cerdac și streșini heinizând duios la lună.

Filozof de-aș fi — simțirea-mi ar fi vecinic la aman!
În prelegeri populare idealele le apăr
Și junimei generoase, domnișoarelor ce scapăr
Li arăt că lumea vis e — un vis sarbăd — de motan.

Sau ca popă, colo-n templul închinat ființei care
După chip ș-asemănare a creat mâțescul neam,

Aș striga: o motănime! motănime! Vai… Haram
De-al tău suflet motănime, nepostind postul cel mare.

Ah! Sunt pintre voi de-aceia care nu cred tabla legii,
Firea mai presus de fire, mintea mai presus de minte
Ce destinul motănimii îl desfășură-nainte!
Ah! atei, nu temeți iadul ș-a lui Duhuri — liliecii?

Anathema sit! — Vă scuipe oricare motan de treabă,
Nu vedeți ce-nțelepciune e-n făptura voastră chiară?
O motani fără de suflet! — La sgâriet el v-a dat ghiară
Și la tors v-a dat mustețe — vreți să-l pipăiți cu laba?

Îi! că în clondir se stinge căpețelul de lumină!
Moșule, mergi de te culcă, nu vezi că s-a-ntunecat?
Să visăm favori și aur, tu-n cotlon și eu în pat.
De-aș putea să dorm încalea. — Somn, a gândului odină,

O, acopere ființa-mi cu-a ta mută armonie,
Vino somn — ori vino moarte. Pentru mine e totuna
De-oi petrece-ncă cu mâțe și cu pureci și cu luna,
Ori de nu — cui ce-i aduce? Poezie — sărăcie!

Dar în astă sară Dionis era vesel fără să știe de ce. La căpețelul de lumânare ce sta în gâtul garafei cu ochiul roș și bolnav, el deschise o carte veche legată cu piele și roasă de molii — un manuscript de zodii. El era un ateist superstițios — și sunt mulți de aceștia. Inițialele acestei cărți cu buchii erau scrise ciudat cu cerneală roșie ca sângele, caractere slave de o evlavioasă, gheboasă, fantastică arătare. O astrologie mai mult de origine bizantină, bazată pe sistemul geocentrist, sistem care admite pământul de centrul arhitecturii lumești și pe om de creatura pentru a cărui plăcere Dumnezeu ar fi făcut lumea. Titlul era scris și latinește: „architecturae cosmicae sive astronimiae geocentricae compendium“ — învățătură despre a lumii orânduială dumnezeiască dupre cum toate pentru pământ a fi zidite se arată de către înduratul Dumnezeu — de pe grecie pe românie tâlcuită cu adăugire a înrâurinței zodiilor asupra vieții omenești. Și cu o dedicațiune: „celui întru ființa sa nemărginit, întru fapturile mânurilor sale minunat Dumnezeu spre vecinică laudă afierosită.“ Tablele erau pline de schemele unei sisteme lumești imaginare, pe margini cu portretele lui Platon și Pitagora și cu sentințe grecești. Două triunghiuri crucișe înconjurate de sentința: „Director coeli vigilat noctesque diesque, qui sistit fixas horas

terrigenae." Constelațiuni zugrăvite cu roș, calcule geometrice zidite după o închipuită și mistică sistemă, în urmă multe tâlcuiri de visuri, coordonate alfabetic — o carte care nu lăsa nimic de dorit pentru a aprinde niște creieri superstițioși, dispuși la o asemenea hrană. La sfârșitul cărții era zugrăvit Sf. Gheorghie în lupta cu balaurul — dragă doamne simbol ce înfățișa adevărul nimicind neștiința. Aurul de pe spata legăturii de piele se ștersese pe alocurea și licurea pe la altele ca stropit cu peteală. Cu coatele așezate pe masă și cu capul în mâini, Dionis descifra textul obscur c-un interes deosebit, până ce căpețelul de lumină începu a agoniza fumegând. Se stinse. El își apropie scaunul de fereastră, pe care o deschise și, la lumina cea palidă a lunii, el întorcea foaie cu foaie uitându-se la constelațiunile ciudate. Pe o pagină găsi o mulțime de cercuri ce se tăiau, atât de multe încât părea un ghem de fire roș sau un painjiniș zugrăvit cu sânge. Apoi își ridică ochii și privi visând în fața cea blândă a lunii — ea trecea frumoasă, clară pe un cer limpede, adânc, transparent, prin nouri de un fluid de argint, prin stelele mari de aur topit. Părea că deasupra mai sunt o mie de ceruri, părea că presupusa lor ființă transpare prin albastra-i adâncime… Cine știe — gândi Dionis — dacă în cartea aceasta nu e semnul ce-i în stare de a te transpune în adâncimile sufletești, în lumi care se formează aievea așa cum le dorești, în spații iluminate de un albastru splendid, umed și curgător.

În fața locuinței lui Dionis se ridica o casă albă și frumoasă. Dintr-o fereastră deschisă din catul de sus el auzi prin aerul nopții tremurând notele dulci ale unui clavir și un tânăr și tremurător glas de copilă adiind o rugăciune ușoară, pare că parfumată, fantastică. El își închise ochii ca să viseze în libertate. I se păru atunci că e într-un pustiu uscat, lung, nisipos ca seceta, deasupra căruia licărea o lună fantastică și palidă ca fața unei virgine murinde. E miază-noapte. Pustiul tace, aerul e mort și numai suflarea lui e vie, numai ochiul lui e viu, pentru ca să vadă pe un nor de argint, în naltul cerului, un înger alb, îngenuncheat, cu mâinile unite, care cânta o rugăciune divină, adâncă, tremurătoare: rugăciunea unei vergine. Întredeschise ochii și văzu prin fereastra arcată și deschisă, în mijlocul unui salon strălucit, o jună fată muiată într-o haină albă, înfiorând cu degetele ei subțiri, lungi și dulci clapele unui piano sonor și acompaniind sunetele ușoare a unor note dumnezeiești cu glasul ei dulce și moale. Părea că geniul divinului brit Shakespeare expirase asupra pământului un nou înger lunatec, o nouă Ofelia. Închise iar ochii până ce, recăzut în pustiul cel lung, palatul alb se confundă cu nourul de argint și juna fată cu îngerul în genunchi. Apoi,

strângând ochii silit și tare, a înecat visul său în întuneric, n-a mai văzut nimic, ci auzea dispărând, ca o suvenire întunecată, rugăciunea unei vergine. Muzica încetase de mult și el, cu totul în prada impresiunii sale, ținea încă ochii strâns închiși. Când se deșteptă din reveria sa, fereastra de sus a palatului era deschisă, în salon întuneric și sticlele ferestrei străluceau ca argintul în alba lumină a lunii. Aerul era blond și văratic, iar razele lunii, pătrunzând în camera lui Dionis, izbeau fața sa palidă și umpleau sufletu-i plin de lacrimi c-o nespusă melancolie. „Da — repetă el încet ideea lui fixă — sub fruntea noastră e lumea — acel pustiu întins — de ce numai spațiul, de ce nu timpul, trecutul“. Privi din nou la painjinișul de linii roșii — și liniile începură a se mișca. El puse degetul în centrul lor — o voluptate sufletească îl cuprinse — mai întâi i se păru c-aude șoptirea acelor moșnegi bătrâni care, pe când era mic, îi povesteau în timp de iarnă, ținându-l pe genunchi, povești fantastice despre zâne îmbrăcate în aur și lumină, care duc limpedea lor viață în palate de cristal — și pare c-a fost ieri, ieri pare că-și încâlcea degetele în barba lor albă și asculta la graiul lor înțelept și șoptitor, la cuminția trecutului, la acele vești din bătrâni. El nu se mai îndoia… de o mână nevăzută el era tras în trecut. Vedea răsărind domni în haine de aur și samur, îi asculta de pe tronurile lor, în învechitele castele, vedea divanul de oameni bătrâni, poporul entuziast și creștin undoind ca valurile mării în curtea Domniei — dar toate erau încă amestecate.

Și liniile semnului astrologic se mișcau cumplit ca șerpi de jăratic. Tot mai mare și mai mare devenea painjinul.

— Unde să stăm? auzi el un glas din centrul de jăratic al cărții.

— Alexandru cel Bun! putu el șopti cu glasul apăsat, căci bucuria, uimirea îi strângea sufletul și… încet, încet painjinișul cel roș se lărgi, se diafaniză și se prefăcu într-un cer rumenit de apunerea soarelui. El era lungit pe o câmpie cosită, fânul clădit mirosea, cerul de înserare era deasupră-i albastru, limpede, adânc, nouri de jăratic și aur umpleau cu oștirile lor cerul, dealurile erau încărcate cu sarcini de purpură, paserile-n aer, oglinzile râurilor rumene, tremurătorul glas al clopotului umplea sara chemând la vecernie, și el? — el — ce îmbrăcăminte ciudată! O rasă de șiac, un comanac negru — în mâna lui cartea astrologică. Și ce cunoscute-i păreau toate. El nu mai era el. I se părea atât de firesc că s-a trezit în această lume. Știa sigur cum că venise în câmp ca să citească, că citind adormise. Camera obscură, viața cea trecută a unui om ce se numea Dionis, ciudat — el visase! „Ah! gândi el — cartea mea mi-a făcut șotia asta, în urma citirii ei

am visat atâtea lucruri extraordinare. Ce lume străină, ce oameni străini, ce limbă, parcă era a noastră, dar totuși străină, alta“… Ciudat! Călugărul Dan se visase mirean cu numele Dionis… pare că se făcuse în alte vremi, între alți oameni! Ciudat! „Ah meștere Ruben, zise el zâmbind — cartea ta într-adevăr minunată este!… numai de n-ar ameţi mintea; acuma simt eu, călugărul, că sufletul călătorește din veac în veac, același suflet, numai că moartea-l face să uite că a mai trăit. Bine zici, meştere Ruben, că egiptenii aveau pe deplin dreptate cu metempsihoza lor. Bine zici cum că în sufletul nostru este timpul și spațiul cel nemărginit și nu ne lipsește decât varga magică de a ne transpune în oricare punct al lor am voi. Trăiesc sub domnia lui Alexandru-vodă ș-am fost tras de-o mână nevăzută în vremi ascunse în viitorul sufletului meu. Câți oameni sunt într-un singur om? Tot atâția câte stele sunt cuprinse într-o picătură de rouă sub cerul cel limpede al nopții. Și dac-ai mări acea picătură, să te poți uita în adâncul ei, ai revedea toate miile de stele ale cerului, fiecare — o lume, fiecare cu țări și popoare, fiecare cu istoria evilor ei scrisă pe ea — un univers într-o picătură trecătoare. Ce adânc e evreul acesta“! — gândi el în sine despre dascălul Ruben.

El se sculă din iarbă cu cartea cea veche în mână. Departe, munții cu fruntea încununată de codri, cu poalele pierdute în văi cu izvoare albe. Nouri mari, rotunzi și plini pare-că de vijelie treceau pe cerul adânc albastru; prin ei munții ridicau adâncuri și coaste-n risipă, stanuri negre și trunchete despicau pe ici pe colo negurile și un brad se înălța singur și detunat pe-un vârf de munte în fața soarelui ce apunea. Când soarele intră în nouri, ei părură roșii și vineți, tiviți cu aur ce lumina dinapoia lor. Îngropau în grămezi de arcuri înalte, de spelunci adânci, suite una peste alta, lumina cerescului împărat, și numai din când în când, sfâșiindu-se, se revărsa prin negrele lor ruine lacuri de purpură. Apoi, încet, se risipiră în creți vineți, soarele cădea la vale și părea pe vârful bradului singuratec ca o frunte în raze pe umeri negri, apoi coborî printre crengi de păr un cuib de rubin între ramuri, apoi, după trunchiul gros, aruncă dungi rumene pe stanurile munților și făcea ca ei să-și aprindă jăraticul de argint al frunților lor — până ce se cufundă cu totul după munte, care sta negru și nalt, zugrăvindu-și în aerul albastru marginile lui tivite cu roșață. Înserează încet, stelele mari izvorăsc pe albastrele lanuri ale cerului și tremură voluptos în aerul moale și clar al serii și armonia câmpenească umple sara cu miile ei de glasuri, toate deosebite și toate contribuind la dulcea și voluptoasa somnoroșie a lunii.

Prin lumea rumenă de apunerea frumoasă trece călugărul nostru, neluând parte la fermecata stare a firii, plin încă de impresiunile ciudatei sale întâmplări. De departe se văd turnurile strălucitoare ale bisericilor Iașilor, casele frumos văruite, cu streșine vechi peste care vărsa o viorie lumină răsăritoarea lună. El își grăbi pașii, până ce intră în târg. O uliță strâmtă, cu case vechi și hârbuite a căror caturi de sus erau mai largi decât cele de jos, așa încât jumătatea catului de sus se răzima pe stâlpi de lemn și numai jumătate pe cel de jos, cerdacuri înalte, înaintite sub șandramale lungi, apăsate, pline de mușchi negru-verde; iar în cerdacuri șed bătrânii vorbind de ale lor; fetele tinere ivesc fețele rumene ca mărul prin obloanele deschise ale ferestrelor cu gratii, prin care vezi oale cu flori galbene ca de aur. Numai pe ici pe colo luna revarsă câte-o dungă lungă și îngustă în umbra uliței, pe ici pe colo trece câte-un om șuierând — încet, încet ulițele adorm, obloanele se-nchid, lumânările se sting, paznicii de noapte trec cu capetele înfundate în mantale albe, și călugărul nostru trece ca o umbră aspru-zugrăvită prin lungile și întunecoasele ulițe.

El se opri înaintea unei case ce se ridica izolată în mijlocul unei ogrăzi pustii. Prin crăpăturile obloanelor închise se zărea lumină. Casa era c-un acoperământ țuguit, pereții erau de piatră mică ca ceea cu care se pietruiesc fântânele și orice tencuială căzuse de pe ele, încât părea o bucată din ruina unei cetățui. Obloanele erau mult mai largi decât ferestrele cele înguste, și la un cerdac ținut în aer de stâlpi de zid în patru muchii duceau dintr-o lature niște scări nalte, care ajungeau la jumătatea întregii înălțimi a casei. Nici un copac, nici un acaret pe lângă casă; ograda cea mare cu iarba ei uscată se-ntindea gălbuie în lună și numai o fântână își mișca gemând cumpăna ei în vânt. El sui iute scările și bătu tare în ușa tinzii. În tindă răsunară pași.

— Cine-i? întrebă un glas adânc, dar liniștit.

— Eu, Dan. Ușa se deschise și drept în fața lui Dan se ivi un om nalt, cu barba lungă și sură, cu fruntea mare, iar pe creștet avea un fes mic, asemenea iarmurcei jidovești. El întinse călugărului mâna și-l duse-n odaie. În dulapuri vechi de lemn simplu erau cărți vechi legate în piele, cranii de oameni și paseri împăiete pe polițele din perete, un pat și o masă pline cu pergamente și hârtii; iar în atmosfera, grea de mirosul substanțelor închise în fiole, făclia arunca o lumină turbure, roșie, galbenă și somnoroasă.

Maistrul Ruben era un bătrân de o antică frumusețe. O frunte naltă, pleșuvă, încrețită de gândiri, ochii suri, boltiți adânc în capul cel înțelept, și

barba lungă, care curgea de sub adâncii umeri ai obrazului până pe pieptul întotdeauna cam plecat, îi da arătarea unui înțelept din vechime. Arătarea lui era liniștită — dar nu blândă; numai în împrejurul gurii musculoase se vedea o dulceață amărâtă de îndoieli. El este un evreu învățat, pribegit din Spania în Polonia, unde însă, neputând fi învățător public, pentru că rămăsese în legea lui, fusese chemat de Domnul Moldovei ca dascăl de matematică și filozofie la Academia din Socola. Călugărul Dan e unul din școlarii Academiei, iar cu deosebire al maistrului Ruben, care-i împărtășește toate îndoielile, dar și toate descoperirile lui tăinuite. Înțeleptul evreu se uită cu oarecare curiozitate la fața visătoare a lui Dan.

— Ei?

— Pe deplin așa cum mi-ai spus-o, dascăle — zise Dan — azi sunt încredințat că vremea nemărginită este făptură a nemuritorului nostru suflet. Am trăit în viitor. Îți spun, acuma am doi oameni cu totului deosebiți în mine — unul, călugărul Dan, care vorbește cu tine și trăiește în vremile domniei lui Alexandru-vodă, altul cu alt nume, trăind peste cinci sute de ani de acum înainte.

— În șir, răspunse Ruben, poți să te pui în viața tuturor inșilor care au pricinuit ființa ta și a tuturor a căror ființă vei pricinui-o tu. De aceea oamenii au o simțire întunecată pentru păstrarea și mărirea neamului lor. Sunt tot ei cei care renasc în strănepoți… Și asta-i deosebirea între D-zeu și om. Omul are-n el numai șir, ființa altor oameni viitori și trecuți. D-zeu le are deodată toate neamurile ce or veni și ce au trecut; omul cuprinde un loc în vreme. D-zeu e vremea însăși, cu tot ce se-ntâmplă-n ea, dar vremea la un loc, asemenea unui izvor a cărui ape se întorc în el însuși, ori asemenea roții ce deodată cuprinde toate spițele, ce se-ntorc vecinic. Și sufletul nostru are vecinicie-n sine — dar numai bucată cu bucată. Închipuiește-ți că pe o roată mișcată-n loc s-ar lipi un fir de colb. Acest fir va trece prin toate locurile prin care trece roata învârtindu-se, dar numai în șir, pe când roata chiar în aceeași clipă e în toate locurile cuprinse de ea.

— Sunt încredințat, dascăle, în privința vremii, dar nemărginirea — spațiul?

— Tot ca vremea, bucată cu bucată poți fi în orice loc dorit, pe care n-o poți părăsi neumplută. Știi că în puterea unei legi: Nu este spațiu deșert. Dar este un mijloc pentru a scăpa de această greutate… o greutate impusă de trecătorul corp omenesc. Ai văzut că în om e un șir nesfârșit de oameni. Din acest șir lasă pe unul să-ți ție locul pe câtă vreme vei lipsi din el. Se înțelege

că acesta nu va putea fi întreg căci, întreg fiind, ți-ar nega existența ta. În faptă însă, omul cel vecinic, din care răsar tot șirul de oameni trecători, îl are fiecare lângă sine, în orice moment — îl vezi, deși nu-l poți prinde cu mâna — este umbra ta. Pe o vreme vă puteți schimba firile — tu poți să dai umbrei tale toată firea ta trecătoare de azi, ea-ți dă ție firea ei cea vecinică, și, ca umbră înzestrată cu vecinicie, capeți chiar o bucată din atotputernicia lui Dumnezeu, voințele ți se realizează după gândirea ta… se-nțelege, împlinind formulele, căci formulele sunt vecinice ca cuvintele lui Dumnezeu pe care el le-a rostit la facerea lumii, formule pe care le ai toate scrise în cartea ce ți-am împrumutat-o.

— Meștere Ruben, oare când voi ajunge să pricep adâncimea ta?

— Adâncimea mea tu o ai în tine, numai încă nedescoperită. Crezi c-ai pricepe ceea ce zic dacă n-ai fi de firea mea? Crezi că te-aș fi ales de discipol al meu de nu te știam vrednic și adânc? Tu ești ca o vioară în care sunt închise toate cântările, numai ele trebuiesc trezite de-o mână măiastră, și mâna ce te va trezi înăuntrul tău sunt eu.

— Dacă în această sară aș încerca să mă duc într-un spațiu zidit cu totul după voia mea…?

— Vei putea-o… căci îl ai în tine, în sufletul tău nemuritor, nesfârșit în adâncimea lui. Pe fila a șaptea a cărții stau toate formulele ce-ți trebuiesc pentru asta. Și tot la a șaptea filă vei afla ce trebuie să faci mai departe. Se-nțelege că atunci trebuie să ne despărțim pentru totdeauna; căci, în spații dorite, ziua va fi secol, și când te vei întoarce nu vei mai găsi pe Ruben, ci un alt om, analog cu mine, pe care însă ușor îl vei găsi — numai poate el nu te va cunoaște, poate va fi pierdut tainele învățăturii lui și va fi om ca toți oamenii.

Învățături nu-ți mai dau, căci e de prisos; când umbra ta, ca umbră încă, va începe a vorbi, ea va fi atotștiutoare și-ți va spune ce trebuie să faci; când te vei muta tu în firea ei, atunci vei fi tu atotștiutor și în orice caz nu mai ai nevoie de mine. Dar vei fi băgat de samă o împrejurare: cartea mea, citind-o în șir, rămâne neînțeleasă… dar orideunde-i începe, răsfoind tot la a șaptea filă, o limpezime dumnezeiască e în fiecare șir. Aceasta e o taină pe care nici eu n-o pricep, și se zice că unui om încredințat despre ființa lui Dumnezeu nici nu-i poate veni în minte cugetul ascuns în această ciudată numărătoare. În zadar ți-i întreba și umbra… ea nu știe nimic despre această taină. Se zice că Diavolului înainte de cădere i-ar fi plesnit în minte această obscură idee și de atuncea a căzut. De ți-ar veni în minte să știi, se risipesc

toate dimprejuru-ți, timp și spațiu fug din sufletul tău, și rămâi asemenea unei crengi uscate, din care vremea asemene a fugit. Neștiind eu singur această taină, căci, cum am spus, nici nu sunt în stare să-mi treacă prin minte, nici nu te pot sfătui în această privire.

Ruben își netezi încet barba și o adâncă întristare era scrisă pe fața lui bătrână și înțeleaptă. Dan îi sărută mâna. Nu erau să se despartă pentru totdeauna? Ruben rupse cu degetele mucul căzut al lumânării și se văzu în lumina vie că ochii lui erau plini de lacrimi. Amândoi se sculară și Dan s-aruncă la gâtul lui, plângând ca un fiu ce n-are să mai vadă pe tatăl său.

Dar îndată ce ieși Dan, îndată ce coborâse scările cu cartea subsuori și ridicând cu mâna lunga poală a rasei de șiac… casa se prefăcu într-o peșteră cu pereții negri ca cerneala, lumânarea de ceară într-un cărbune plutitor în aer, cărțile în beșici mari de sticlă, la gură legate cu pergament, în mijlocul cărora tremurau într-un fluid luminos și vioriu draci mici spânzurați de coarne, care zupăiau din piciorușe. Ruben însuși se zbârci, barba-i deveni lățoasă și-n furculițe ca două bărbi de țap, ochii îi luceau ca jăratic, nasul i se strâmbă și se uscă ca un ciotur de copac și, scărpinându-se în capul lățos și cornut, începu a râde hâd și strâmbându-se: hîhî! zise, încă un suflet nimicit cu totul! Dracii se strâmbau râzând în beșicile lor și se dădeau peste cap, iar Satana își întinse picioarele lui de cal, răsuflând din greu.

— Mult a trebuit pân l-am prins în laț pe acest călugăr evlavios, dar în sfârșit… hîhî… totuși… totuși… are să-l nimicească bătrânul meu dușman. I-am spus că nu-i poate veni în minte gândirea tăinuită de numărătoarea cărții?… trebui să-i vie… trebui să-i vie… Mie de ce mi-a venit? Pentru c-a trebuit să-mi vie!…

Dan trecea iute printr-o parte de oraș în care locuia boierimea. Curțile albe ca argintul, cu cerdacuri și scări a căror scânduri curate și ceruite sclipeau în lună, pierdute în mijlocul unor pomete; pe marginea uliței, deasupra zaplazurilor, atârnau câte-o jumătate din ramurile arborilor grădinilor… șiruri de nuci cu frunze late, gutâi și cireși… pe ici pe colo se zărea prin verdele întuneric al grădinilor câte o zare galbenă prin obloanele închise… El mergea repede… numai din când în când trecea pe lângă el câte-un tânăr cavaler cu căciula țurcănească, înfășurat în mantaua a cărei poală dindărăt se ridica de sabia pe care-și lăsa mâna… pe alte locuri vedea pe cavaleri sărind gardurile și pătrunzând prin grădini până pe sub vo

fereastă care se deschidea apoi în fața lunii, lăsând să se ivească vro umbră albă care-și pleca capul tânăr peste cercevele la umbra de sub fereastă. În alt loc unul acățat de gratii făcea studii floristice unindu-și buzele cu ale celei ființe care-și scosese capul prin gratii… Numai pe ici pe colo auzea câinii urlând la lună, paznicii de noapte care strigau, ori grupe de cavaleri care veneau de la vro petrecere nocturnă. Ei rupeau frunze din crengile atârnate și le aruncau în urma călugărului spân și palid… Stele păzeau tăria, luna trecea ca un scut de argint prin întunericul nourilor, în aer era aur și în grădine miros ș-o umbră adânc viorie, ruptă de dungi de lumină albă care trecea prin mreje de frunze ca prin strecurători de lumină.

El ajunse acasă. El ședea într-o chiliuță din casele unui boier mare. Încet, trecu prin cerdacul cel lung deasupra căruia streșinile ieșite erau suspendate de stâlpi albi… trecu ca o umbră și, când intră în chilia lui, răsuflă lung. Nu era să întreprindă un lucru estraordinar?

Întunericul îngreuiat cu miros de rășină a chiliei lui era pătruns numai de punctul roș al unei candele care ardea pe o policioară încărcată cu busuioc uscat și flori de sub icoana îmbrăcată cu argint a Mântuitorului. Un greier răgușit cânta în sobă. El aprinse o lampă neagră, umplută cu untdelemn; lumina ei fumega pâlpâind. Încet, încet ochiul luminii se roși… el se așeză la masă… deschise cartea cea veche cu buchile neclare și cu înțeles întunecat. Tăcerea e atât de mare încât pare că aude gândirea, mirosul, creșterea chiar a unei garofe roșii și frumoase ce creștea într-o oală între perdelele ferestei lui. Privea în peretele afumat la umbra sa proprie, mare și fantastică. Lampa fâlfâia lungă, ca și când ar fi vrut s-ajungă tavanul, iar umbra lui… ca o mreajă neagră cu nasul lungit, cu căciula lăsată pe ochi, părea că începuse o vorbire întinsă cu el. Părea c-o întreabă cugetând… părea că ea-i răspunde în cugetări deșirate… un dialog și cu toate astea, dacă voia să cuprindă realitatea lui, nu era decât un dialog al cugetărilor lui proprii, el cu sine însuși. Ciudat! Această despărțire a individualității lui se făcu izvorul unei cugetări ciudate. El fixă aspru și lung umbra sa… ea, supărată de această căutătură, prinse încet, încet conture pe perete și deveni clară, ca un vechi portret zugrăvit în oloi. El clipi cu ochii — ea redevenise umbră simplă.

E un moment mare, să mă cuget mai întâi — gândi el — dorit-am de când sunt ceva pentru mine? numai pentru mine?… Nu. Din rugăciunile mele am lăsat-o vreodată pe ea? Din gândirea mea a lipsit ea? Maria? O nu! — De câte ori am dorit vro putere extraordinară, numai pentru ea am dorit.

Oh! — s-o duc într-un pustiu unde să nu fie nimeni — nimeni decât eu și ea; să cobor stelele cerului în întinderea albă, ca să semene cu oștiri de flori de aur și de argint; să sădesc dumbrăvi de dafin cu întunecoase cărări, cu lacuri albastre și limpezi ca lacrima; ea să alerge prin cărările tăinuite, prefăcându-se a fugi de amorul meu și eu s-o urmăresc… Nu! fără ea ar fi raiul pustiu.

Și cine era ea, Maria? Era fiica spătarului Tudor Mesteacăn, un înger blond ca o lacrimă de aur, mlădioasă ca un crin de ceară, cu ochi albaștri și cuvioși precum albastru și cuvios e adâncul cerului și divina sa eternitate. Ades ea privise din cartea de închinăciune la fața adâncită și palidă a călugărului; o văzuse el ades răsărind — o floare în fereastă — și în nopți cu lună el își lepăda rasa și-și punea mantie de cavaler, în care veghea sub sticlitoarele-i ferești… până ce se deschideau, până ce se ivea fețișoara ei palidă de veghere și de amor, până ce razele ochilor ei alunecau adânc în ochii lui cei negri. Câteva vorbe, o strângere de mână și dispărea iar în parfumatul ei iatac, umplând nopțile cu dulci și neuitate visuri… Acuma se gândi asemene la ea.

Lampa sa fâlfâia mai fantastic, literele bătrâne ale cărții căpătau înțeles și se introduceau în visuri și-n cugete ce-i umpleau capul fără de voință, umbra lui începu iar a prinde conturele unei icoane în oloi, cu fruntea naltă, palidă, pleșuvă, cu buze vinete, cu părul de câteva fire sure, cu privirea fixă și profundă, pe care și-o ținti lung asupra cărții deschise înaintea lui Dan. Umbra lui îi șoptea în gânduri lungi tocmai ceea ce voia el să i se răspundă.

— Tu știi — cugetă umbra și el îi auzea cugetările — știi bine că sufletul tău din începutul lumii și până acuma a făcut lunga călătorie prin mii de corpuri din care azi n-a mai rămas decât praf. El singur n-o știe, pentru că de câte ori s-a întrupat din nou, de atâtea ori a băut din apa fără gust și uitătoare a Letei; și nimeni nu l-a însoțit în uitita lui călătorie decât eu — umbra corpurilor în care a trăit el, umbra ta; cu fiecare ducere la mormânt, cu fiecare naștere am stat lângă ele; am stat la leagănul, voi sta la mormântul tău. Sufletul tău, fără ca azi să și-o aducă aminte, a fost odată în pieptul lui Zoroastru, care făcea ca stelele să se mute din loc cu adâncul grai și socoteala combinată a cifrelor lui. Acea carte a lui Zoroastru, care cuprinde toate tainele științei lui, stă deschisă înaintea ta. Veacuri au stat s-o dezlege și n-au putut pe deplin, numai eu pot s-o dezleg, pentru că vorbeam din perete cu Zoroastru cum vorbesc astăzi cu tine.

Dan văzu clar despărțirea ființei lui într-o parte eternă și una trecătoare. Cartea lui Zoroastru era proprietatea lui dreaptă. El întoarse șapte foi și umbra prinse conturele unui *bas-relief,* mai întoarse încă șapte și umbra se desprinse încet, ca dintr-un cadru, sări jos de pe perete și sta diafană și zâmbitoare, rostind limpede și respectuos: Bună sară! Lampa cu flacăra ei roșie sta între Dan și umbra închegată.

— Să urmăm — zise umbra torcând mai departe firul gândirilor sale, gândiri pe care Dan le auzea ca și când ar fi fost propriile lui cugetări. Apropiindu-ți prin vrajă ființa mea și dându-mi mie pe a ta, eu voi deveni om de rând, uitând cu desăvârșire trecutul meu; iar tu vei deveni ca mine, etern, atotștiutor și, cu ajutorul cărții, atotputernic. Tu mă lași pe mine în împrejurările tale, cu umbra întrupată a iubitei tale, cu amicii tăi; mă condamni să-mi uit vizionara mea ființă; iar tu întreprinzi o călătorie cu iubita ta cu tot, în orice spațiu al lumii ți-ar plăcea… în lună de pildă. Acolo vei trăi un secul și ți se va părea o zi. Ba poți să iei și pământul cu tine, fără ca să te supere. Îl prefaci într-un mărgăritar cu toartă și-l anini de salba iubitei tale; și crede-mă că de mii de mii de ori mai mici, numai proporțiile dintre ei să rămâie aceleași, oamenii s-or crede așa de mari ca azi. Timpul lor? O oră din viața ta va fi un veac pentru ei. Clipele vor fi decenii și-n aceste clipe se vor face războaie, se vor încorona regi, se vor stinge și se vor naște popoare, în sfârșit toate prostiile de azi se vor întâmpla ș-atunci, se-nțelege că-n diminuare analogă, *absolut* însă același lucru.

— Bine, zise Dan apucând mâna cea rece și diafană a umbrei, te îndemn însă a scrie memoriul vieții tale, ca să-l găsesc când voi reveni pe pământ și să-l recitesc. Tu ai o judecată rece și vei ști să-mi descrii toată natura vizionară și înșelătoare a lucrurilor lumești; de la floarea ce cu naivitate minte, prin haina ei strălucită, că e ferice înlăuntrul gingașelor sale organe, până la omul ce acoperă cu vorbe mari, cu o ipocrizie vecinică care ține cât istoria omenirii, acel sâmbure negru și rău care-i rădăcina adevărată a vieții și a faptelor sale — egoismul său. Vei vedea cum nu se minte în școală, în biserică, în stat, că intrăm într-o lume de dreptate, de iubire, de sfințenie, pentru a vedea, când murim, c-a fost o lume de nedreptate, de ură. Ah! cine ar mai vrea să trăiască când i s-ar spune de mic încă, în loc de povești, adevărata stare de lucruri în care va intra?

— Chemarea unui filozof? zise umbra surâzând cu amărăciune — foarte bine! Ceea ce zici tu îmi hotărăște soarta. Îmi voi aprinde lampa ș-oi căuta oameni. Memoriile vieții mele le vei găsi în saltarul acestei mese, când te

vei întoarce. Eu singur voi fi mort și îngropat când vei reveni tu, căci orele vieții tale vor fi șir de ani întregi pentru pământ. Întoarce încă șapte file și ține-mă de mână! Ce simți?

— Simt brațele mele pierind în aer și cu toate astea căpătând puteri uriașe; simt cum, dezlipindu-se atomele greoaie ale creierilor mei, mintea mea devine clară ca o bucată de soare.

— Eu, zise umbra încet, simt întunecându-se și pierind conștiința eternității mele; simt îngreuindu-se ca sub plumb cugetările mele… Mai întoarce șapte foi și metamorfoza reciprocă va fi desăvârșită.

Dan întoarse foile, șopti și umbra deveni om. Omul semăna cu el și se uita sperios și uitit la Dan, fixându-l ca pe o umbră, cu buzele tremurânde și cu pași șovăitori. Dan era o umbră luminoasă. El ridică brațul lung și puternic în aer. Dormi! zise poruncitor. Orologiul zbârnâi răgușit o oră… umbra întrupată în om căzu ca moartă pe pat. Iar Dan își luă lunga sa manta de-a umere, stinse lampa, pe vârful degetelor trecu prin tindă și când ieși afară închise ușa după sine și începu a merge încet, încet în lumina lunii pe stradele largi ale orașului, cu ferestrele și porțile închise, cu ziduri albe și gălbenite de lună, cu perdelele lăsate, cu câte un păzitor de noapte cu musteți înfundate în gulerul și gluga mantalei și c-o prăjină subsuori; în fine, o liniște somnoroasă, un aer cald de vară, luna strălucită, stele de aur ce-și închideau pleoapele spre a le deschide iar, un cer albastru și fără nori, case înalte a căror streșini de olane se uitau în lună — iată tabloul! Pasurile lui de umbră nu se auzeau pe stradă… se înfățoșa înfundat în manta, cu pălăria peste ochi, și mergea astfel pe luminatele strade fără ca luna să-i facă vro umbră pe ziduri, căci pe-a lui o lăsase acasă, astfel încât el însuși nu-și părea a fi decât o umbră nepricepută ce fugea pe murii caselor înșirate în rând. Casa din capătul uliții era galbenă, cu fereșți poleite de lună, cu perdele albe. El bătu încet în fereastră.

— Tu ești? răspunse o voce dragă și molatică.

— Eu… deschide fereastra… nu e nimeni pe strade, nu te poate vedea nimeni, și apoi chiar de te-ar vedea…

Fereastra se deschise-ncet, perdeaua se dete într-o parte și dintre crețiii ei apăru frumos și palid capul blond al unui înger. Luna-i cădea drept în față, încât ochii ei albaștri străluceau mai tare și clipeau ca loviți de o rază de soare. Sub alba haină de noapte de la gât în jos se trădau boureii sânilor și mâinuțele și brațele ei albe și goale pân în umeri se-ntinseră spre dânsul și el le inundă cu sărutări. Un moment, și el sări prin fereastră, îi cuprinse

gâtul ei gol, apoi îi luă fața în mâini și o sărută cu atâta ardoare, o strânse cu atâta foc, încât îi părea c-a să-i beie viața toată din gura ei.

— Iubito — zise el încet netezindu-i părul ei de aur — iubito! vino cu mine în lume.

— Unde?

— Unde? Oriunde. Vom trăi așa de fericiți acolo unde vom fi, neturburați de niminea; tu pentru mine, eu pentru tine. Din visurile noastre vom zidi castele, din cugetările noastre vom adânci mări cu mii de undoiete oglinzi, din zilele noastre veacuri de fericire și de amor. Aide!

— Dar ce va zice mama, zise ea, cu ochii plini de lacrimi. Umbra ei se răsfrângea în perete. Dan se uită fix într-acolo; umbra se desprinse încet și se înălță pe-o rază de lună spre a cădea în pat.

— Cine-i acolo — zise Maria tremurând pe pieptul lui.

— Umbra ta, răspunse el zâmbind — ea rămâne în locul tău… vezi-o cum doarme.

— O! ce liberă și ușoară mă simt — zise ea c-o voce de un timbru de aur. Nici o durere, nici o patimă în piept. O! îți mulțămesc… Și ce frumos îmi pari tu acuma… pare că ești altul… pare că ești din altă lume.

— Vino cu mine, șopti el la ureche-i, vino prin oștiri de stele, prin tării de raze, până ce, departe de acest pământ nenorocit și negru, îl vom uita, pentru ca să nu ne mai avem în minte decât pe noi.

— Haide dar, șopti ea încunjurându-i gâtul cu brațele ei albe și lipindu-și gurița de buzele lui.

Sărutarea ei îl umplu de geniu și de-o nouă putere. Astfel îmbrățișați, aruncă neagra și strălucita lui mantie peste umerii ei albi, îi încunjură talia strângând-o tare la piept, iar cu ceilaltă mână fluturând o parte a mantiei se ridicară încet, încet prin aerul luciu și pătruns de razele lunii, prin nourii negri ai cerului, prin roiurile de stele, până ce ajunseră în lună. Călătoria lor nu fuse decât o sărutare lungă.

El puse jos dulcea lui sarcină pe malul mirositor al unui lac albastru ce oglindea în adâncu-i toată cununa de dumbrăvi ce-l încunjura și deschidea ochilor o lume întreagă în adânc. El își luă calea iar spre pământ. Aproape de pământ, el șezu pe coastele unui nour negru și se uită lung și cugetător pentru ultima oară asupra pământului. Luă cartea lui Zoroastru, deschise unele file și începu a citi județul pământului, și fiecare literă era un an, fiecare șir un secol de adevăr. Era ceva înfricoșat câte crime au putut să se petreacă pe acest atom atât de mic în nemărginirea lumii, pe acest bulgăre

negru și neînsemnat ce se numește pământ. Fărmăturile acelui bulgăre se numesc imperii, infuzorii abia văzuți de ochii lumii se numesc împărați, și milioane de alte infuzorii joacă, în acest vis confuz, pe supușii… El își întinse mâna asupra pământului. El se contrase din ce în ce mai mult și iute, până ce deveni, împreună cu sfera ce-l încunjură, mic ca un mărgăritar albastru stropit cu stropi de aur și c-un miez negru. Mărimea fiind numai relativă, se înțelege că atomii din miezul acelui mărgăritar a cărui margini le era cerul, a cărui stropi soare, lună și stele, acei pitici nemărginit de mici aveau regii lor, purtau războaie, și poeții lor nu găseau în univers destule metafore și comparațiuni pentru apoteoza eroilor. Dan se uită cu ocheana prin coaja acelui mărgăritar și se miră cum de nu plesnește de mulțimea urii ce cuprindea. Îl luă și, întorcându-se, atârnă în salba iubitei sale albastrul mărgăritar.

Și ce frumos făcuse el în lună! Înzestrat cu o închipuire urieșească, el a pus doi sori și trei luni în albastra adâncime a cerului și dintr-un șir de munți au zidit domenicul său palat. Colonade — stânci sure, streșine — un codru antic ce vine în nouri. Scări înalte coborau printre coaste prăbușite, printre bucăți de pădure ponorâte în fundul râpelor până într-o vale întinsă tăiată de un fluviu măreț care părea a-și purta insulele sale ca pe niște corăbii acoperite de dumbrăvi. Oglinzile lucii a valurilor lui răsfrâng în adânc icoanele stelelor, încât, uitându-te în el, pari a te uita în cer.

Insulele se înălțau cu scorburi de tămâie și cu prund de ambră. Dumbrăvile lor întunecoase de pe maluri se zugrăveau în fundul râului, cât părea că din una și aceeași rădăcină un rai se înalță în lumina zorilor, altul s-adâncește în fundul apei. Șiruri de cireși scutură grei omătul trandafiriu a înfloririi lor bogate, pe care vântul îl grămădește în troiene; flori cântau în aer cu frunze îngreuiete de gândaci ca pietre scumpe, și murmurul lor umplea lumea de un cutremur voluptos. Greieri răgușiți cântau ca orologii aruncate în iarbă, iar painjeni de smarald au țesut de pe-o insulă până la malul opus un pod de pânză diamantică ce sticlește vioriu și transparent, încât, a lunilor raze pătrunzând prin el, înverzește râul cu miile lui unde. Cu corpul nalt mlădiet, albă ca argintul noaptea, trece Maria peste acel pod, împletindu-și părul a cărui aur se strecură prin mâinuțele-i de ceară. Prin hainele argintoase îi transpar membrele ușoare; picioarele-i de omăt abia atingeau podul… Sau adesea, așezați într-o luntre de cedru, coborau pe ascultătoarele valuri ale fluviului. El își răzima fruntea încununată cu flori albastre de genunchiul ei, iar pe umărul ei cânta o pasăre măiastră.

Fluviul lat se adâncea în păduri întunecate, unde apa abia mai sclipea din când în când atinsă de câte-o rază: trunchii pădurilor se ajungeau cu ramurile lor deasupra râului și formau bolți nalte de verdeață nestrăbătută. Numai pe ici pe colo câte o dungă fulgerătoare deasupra apei. Valurile râd și mână întunecoase lumea lor albastră, până când deodată râul împiedicat de stânci și munți s-adună între codri ca marea oglindă a mării și se limpezește sub sori, de poți număra în fundu-i toate argintăriile lui.

Ca să petreacă, inventară un joc de cărți. Regii, reginele și fanții de pe cărți erau toți chipuri copiate din basmele ce și le spuneau serile. Jocul însuși era o poveste lungă și-ncurcată, ca din Halima, în care reginele se măritau, regii se însurau și fanții umblau înamorați, poveste căreia nu-i mai dădeau de capăt până ce nu-ncetau, apăsați de somn.

Dar somnul lor! Înainte de a dormi ea își împreuna mâinile și, pe când stelele albe sunau în aeriene coarde rugăciunea universului, buzele ei murmurau zâmbind, apoi capul ei, palid de suflarea îndulcită a nopții, cădea pe perine. Cine ar fi văzut-o astfel! Nimene — numai el, ce acoperea brațul ei, atârnând pe marginea patului, cu sărutări. El adormea în genunchi. Visau amândoi același vis. Ceruri de oglinzi, îngeri plutind cu înălțatele aripi albe și cu brâie de curcubeu, portale nalte, galerii de-o marmură ca ceara, straturi de stele albastre pe plafonduri argintoase — toate pline de un aer răcoare și mirositor. Numai o poartă închisă n-au putut-o trece niciodată. Deasupra ei, în triunghi, era un ochi de foc, deasupra ochiului un proverb cu literele strâmbe ale întunecatei Arabii. Era doma lui Dumnezeu. Proverbul, o enigmă chiar pentru îngeri.

Însă oare de ce omul nu gustă vreo fericire! Vecinic semnul arab de pe doma Domnului îi preocupa mintea lui Dan, vană-i era căutarea lui prin cartea lui Zoroastru — ea rămânea mută la întrebările lui. Și cu toate acestea în fiece noapte se repeta acest vis, în fiece noapte el umbla cu Maria în lumea solară a cerurilor. Și de câte ori umblau, el își lua cu el în visul său cartea lui Zoroastru și căuta în ea dezlegarea întrebării. În van îngerii ce treceau ducând în poalele lor rugăciunile muritorilor se uitau semnificativ la el; în van unul îi spuse lin, aplecându-se la urechea-i: „De ce cauți ceea ce nu-ți poate veni în minte?“ Altul: „De ce vrei să scoți din aramă sunetul aurului? Nu-i cu putință“. — Dar ceea ce-i părea ciudat era că, de câte ori îi trecea prin minte ca îngerii să meargă după voia lui, ei într-adevăr, fără să le-o zică, îi împlineau alintând gândirile. El nu-și putea explica această armonie prestabilită între gândirea lui proprie și viața cetelor îngerești.

— Nu vezi tu, Mario, că tot ce gândesc eu îngerii împlinesc în clipă?

Ea îi astupă gura cu mâna. Apoi îi șopti la ureche:

— Când plouă, toate grânele cresc; când Dumnezeu vrea, tu gândești ceea ce gândesc îngerii.

În zadar. Mintea lui era preocupată și privirile ochilor lui mari erau ațintite asupra acelei porți vecinic închise.

— Aș voi să văd fața lui Dumnezeu, zise el unui înger ce trecea.

— Dacă nu-l ai în tine, nu există pentru tine și în zadar îl cauți, zise îngerul serios.

Odată el își simți capul plin de cântece. Asemenea ca un stup de albine, ariile roiau limpezi, dulci, clare în mintea lui îmbătată, stelele păreau că se mișcă după tactul lor; îngerii ce treceau surâzând pe lângă el îngânau cântările ce lui îi treceau prin minte. În haine de argint, cu frunți ca ninsoarea, cu ochi albaștri care luceau întunecat în lumea cea solară, cu sânuri dulci, netezi ca marmura, treceau îngerii cei frumoși cu capete și umere inundate de plete; iar un înger, cel mai frumos ce l-a văzut în solarul lui vis, cânta din arfă un cântec atât de cunoscut… notă cu notă el îl prezicea… Aerul cel alb rumenea de voluptatea cântecului. Numai semnul arab lucea roș, ca jăraticul noaptea.

„Asta-i întrebarea, zise Dan încet, enigma ce pătrundea ființa mea. Oare nu cântă ei ceea ce gândesc eu?… Oare nu se mișcă lumea cum voi eu? El strânse c-o întunecată durere pe Maria la inima lui. Hurmuzul pământului ardea în salba ei de mărgăritare… *Oare fără s-o știu nu sunt eu însumi Dumne…*“

Vum! Sunetul unui clopot urieșesc — moartea mării, căderea cerului — bolțile se rupeau, jumalțul lor albastru se despica, și Dan se simți trăsnit și afundat în nemărginire. Râuri de fulgere îl urmăreau, popoare de tunete bătrâne, vuirea nemărginirii ce tremura mișcată… O, gând nefericit! aiuri el. — Spasmotic ținea în mâna lui cartea lui Zoroastru, instinctiv rupse mărgeaua pământului de la gâtul Mariei. Ea cădea din brațele lui… ca o salcie neguroasă ce-și întindea crengile spre el și striga căzând: „Dane! ce m-ai făcut pe mine?“

Și un glas răsună în urmă-i: „Nefericite, ce-ai îndrăznit a cugeta? Norocul tău că n-ai pronunțat vorba întreagă!…“ Supt ca de-un magnet în nemărginire, el cădea ca fulgerul, într-o clipă cale de-o mie de ani. Deodată întunericul dimprejurul lui deveni liniștit, negru-mort, fără sunet și fără lumină. El deschise cartea, aruncă mărgeaua și începu a citi: mărgeaua

cădea luminoasă prin întuneric și se desfășura din ce în ce. Din ce în ce mai mare, mai mare — se lumina — pân o văzu departe asemenea unei lune — și el cobora cu cartea sub mână nourii groși, s-apropia de pământ, deja vedea culmile strălucite ale unui oraș, lumini presărate, o noapte văratică cu aerul blond, grădini mirositoare și… și își deschise ochii.

El se scutură oarecum din somn. Soarele se înălța ca un glob de aur arzător pe un cer adânc albastru; grădina de desubtul ferestrei în care adormise Dionis era de un verde umed și răcorit după noaptea cu ploaie, florile împrospătate ridicau în soare cochetele capete copilăroase și ochii lor plini de reci și zadarnice lacrimi. În casa de peste drum perdelele albe erau încă lăsate, prin aleile grădinii ei vișinii și cireșii înfloriți, salcâmii cu miros dulce tăinuiau cărările risipite într-o viorie și melancolică umbră.

Fusese vis visul lui cel atât de aievea sau fusese realitate de soiul vizionar a toată realitatea omenească? — Perdeaua de vis-á-vis se dete puțin într-o parte și prin faldurii ei albi apăru un blond cap de copilă. Râdea.

— Maria! șopti el cu inima strânsă. Părul ei cel blond și împletit în cozi cădea pe spate; o roză de purpură la tâmplă, gura micuță ca o vișină coaptă și fața albă și roșă ca mărul domnesc. După ce râsese — cine știe de ce? — ea lăsă perdeaua să recadă.

Dară inima lui se contrase cu violență, căci el înțelese sensul, dar și neputința realizării viselor lui. Acuma știa că iubește. „La ce mi-a mai trebuit și asta? gândi el cu sufletul plin de lacrimi“. Nu e destulă mizeria în care am trăit — cel puțin o mizerie fără de dorințe. Și prima mea dorință și poate ultima — nerealizabilă! Trăsura cea fină și amară dimprejurul gurii lui se adânci vădit. Sufletul lui se cutremura la gândirea că nu va putea scutura greutatea acestui amor. Speranță? el n-o putea avea. O simțire pe care n-o cunoscuse niciodată era ea să se nască cu amorul?

Ea se reivi, surâse. De astă dată trase perdelele sus și sta cu-o garoafă în mâinuța ei albă și privea pare-că pe gânduri în potirul de purpură al florii. — Neprețuita! șopti el uitându-se la ea. Ah! ea trebuie să fie bună, de ce surâdea, de ce? și tocmai în fereastră? Oare ea nu-l vedea? Dar dacă-l vedea, dacă aceste zâmbiri aveau o intențiune… mică, cochetă, însă totuși? — Redispăru.

Am să-i scriu, s-o rog… s-o rog să nu surâdă, să nu-mi umple sufletul de-o vană, dureroasă iluziune. Asta… nu-mi va refuza ea. E atât de bună;

voi ruga-o să fie rea.

Cu-o dureroasă, nemaisimțită voluptate el îi scrise:

Stea,

Sărac de bunuri, frumusețe și spirit, inima mea este atât de bolnavă ca o scânteie de soare noaptea, și te iubesc. Și ochii tăi, topite stele a dimineții, privesc atât de adânc, atât de ferice de adânc în noaptea sufletului meu, cât te visez veghind și, de dorm, la imaginea luminii lor sunt deștept.

Poți oare ghici simțirea cu care am scris, înger? …O nu! În viața ta luminoasă nu s-a putut ivi nici umbra măcar a unei dureri asemenea aceleia ce-mi nimicește inima. O nimicește! Închipuiește-ți că dintr-un om cu simțire, dintr-o ființă aievea n-ar rămâne nimic decât o lungă, întrupată desperare. Tu nu cunoști asemenea oameni. Ei nu pot aparținea cercurilor în care te miști tu. Ei sunt jos. Când o inimă pierdută-n mizerie, în apăsare, în neputință de a cultiva simțiri, căci fiecare din ele își găsesc marginile în puterile celui ce le are, când o asemenea inimă și-ar ridica aspirațiunile până la tine, și le-ar ridica fără voință, luptând spre a le năduși, neputând să le reziste, ce-ar simți un asemenea om? Întristare? Asta nu-i întristare! Desperare? Asta nu-i desperare! E o agonie a sufletului, o luptă vană, crudă, fără de voință. Desperarea ucide, această simțire muncește. Martir este numele amorului meu. În fiecare fibră ruptă este-o nemărginire de dureri; și nu deodată, fibră cu fibră se rupe inima mea. Moartea-i un moment, desperarea e timp — o asemenea simțire este iadul. Mario! poți tu să-ți închipuiești un asemenea chin fără să plângi — de milă, nu — de îngrozire? De piatră să fie o inimă, este o margine care s-o miște; de venin să fie un suflet, sunt dureri care trebuie să-l îndulcească, și nu e durere mai mare decât a mea. De ce sunt eu în lume, când tu ai fost menită să fii? De ce-au căzut ochii mei pe tine, de ce te-am văzut? Orb de-aș fi fost, de cât amar scăpam! De n-aș fi fost defel, scăpam de o viață chinuită, pustie, fără de lumină. — Floare! cum surâzi în grădina zilelor tale, fără să știi că o inimă se rupe; stea! cum lucești în cerul tău, fără să știi că un suflet moare. Și, în neștiința ta, ești și mai frumoasă, ești și mai mult cauza unor crude dureri. Ah! cât ești de frumoasă și cu cât ești, cu atâta mai nefericit sunt, și cu cât sunt, cu atâta mai frumoasă ești! — N-am avut speranțe, puțin mi-a păsat; n-am avut dorințe, nici una-n lume, puțin mi-a păsat; de una am fost capabil, de una, care, să-mi cuprindă toată viața mea, și aceea nerealizabilă, tu! — Oricât de mare ar fi mila ta, până acolo nu se poate coborî. Nu-mi zâmbi! Zâmbetul tău m-ar umple de speranțe vane. A mă iubi nu-ți este permis, disprețuește-mă! te rog! Poate disprețul tău m-ar omorî și moartea nu-i nimic pe lângă chinul meu de azi. Sărut urma pasurilor tale, murii îi sărut pe care au trecut umbra ta, disprețuiește-mă! Eu nu pot să nu te iubesc. Tu nu știi de ce, și nu ți-o pot spune, și cu toate astea chipul tău, umbra ce-ai aruncat-o pe pânza gândirilor mele este singura fericire ce am avut-o în lume.

Mario!… așa-i că astfel te cheamă! nu se poate să te cheme altfel… tu!… nu-ți pot zice altfel…

Adio! Adio!

Și, cu toate că scrisese, totuși o speranță de-o dureroasă dulceață, deșartă dar singură, îi amețea sufletul lui. El își închipuia că ea va putea fi a lui. Ea! toată lumea era cuprinsă în acest cuvânt. Când gândea cum i-ar lua capul ei de aur în mâini și i-ar topi ochii cu sărutările lui, când gândea că mijlocul ei cel dulce s-ar putea odihni cuprins de brațul lui, că ar putea să-i prindă mâinuța ei albă, să se uite la transparentele-i degete ore întregi, îi venea să nebunească. Ce-i viața? El simțea că o oră lângă ea ar plăti mai mult decât toată viața. Câtă intensivă, dureroasă, fără de nume fericire într-o oră de amor. Și cum i-ar vorbi el! Câte numiri ar inventa el, care de care mai îndrăgite, mai fără de înțeles, mai nepomenite, pentru un surâs de pe buzele ei, un surâs în trecere, umbra unei fericitoare cugetări; câtă gratitudine pentru-o privire; câtă recunoștință pentru că ar lăsa un moment degețelele ei dulci în mâinile lui, și el simțea parecă le trage la inima lui, să le facă a simți desele și nemăsuratele-i bătăi, … ar plânge și ar râde de fericire, ca un copil, ar nebuni în urmă și vecinic ar visa aceea oră fără de seamăn.

De unde această simțire nemăsurată, de unde această irezistibilă nebunie? El nu-și simțea capul, nu-și simțea inima, toate se învârteau împrejuru-i într-o lumină trandafirie, părea că nu vede decât perdele albe și de după fiecare se ivea, zâmbind cu o speriată și copilărească șireție, capul ei. Înamorat în ea? Asta ar fi fost puțin. Nu în ea, în fiece gândire a ei, în fiece pas, în fiece zâmbet, un înmiit amor. Dumnezeu de-ar fi fost și-ar fi uitat universul, spre a căuta un altul în ochii ei albaștri; de-ar fi găsit, nu se știe, … căutarea ar fi durat vecinic. Cum o iubea! De l-ar fi disprețuit, ar fi iubit disprețul ei; o idee de ură a ei ar fi fost cuprinsul amorului lui cât ar fi trăit.

„Ah! zâmbi el c-un fel de dureroasă beție, de-aș putea s-o sărut, o dată! parecă n-aș mai voi nimic în lume… ori să-i dezmierd mâinile, ori să-i despletesc părul, ori să-i sărut umerii. Îngerul meu!“

El trimisese scrisoarea. Sta în fereastră neliniștit, parecă aștepta sentința de moarte, nu știa ce să gândească, nici gândea ceva, era un amestec fără șir de icoane turburi, îmbătătoare. Ah! el ceruse dispreț și spera amor.

Ea se ivi în fereastră. El se retrase după perdea, ca s-o observe. Ochii lui se uscau de ardoare și sclipeau cu o bolnavă dorință; ea se ivi frumoasă, ochii ei cei mari și adânci erau plini de lacrimi, și se uită înaintea ei, în mâinile unite și lăsate în jos ținând scrisoarea și în față cu-o expresie

indecisă, înecată de dorința de-a plânge ca un copil vinovat. El se arătă în fereastră, și ochii ei painjiniți de lacrimi se îndreptară spre el… adânci, miloși, plutitori… Ea boți scrisoarea cu mâna, o duse la inimă… și… o durere ascuțită, crudă îi pătrunse inima lui; părea că i se rupe viața, i se taie în două inima, o negură albă îi cuprinse vederea… ș-apoi nimic… nimic. El căzuse cât era de lung pe podeaua camerei lui.

Copila fugi speriată din fereastră.

…………………………………………………………

— Ce scrisoare ții tu în mână, Mario? Și cum arăți tu? Ce ți-e? zise un bătrân prietenos, care se ivi tocmai atunci în fereastră, ridicând cu mâna lui cea fină bărbia cea rotundă a fetei. Ea cercă a surâde, dar atât de dureros și atât de îngrijit…

— Arată!… El îi desfăcu cu o dulce silă scrisoarea cea mototolită din mâini… se uită pe ea, și fața lui se adânci din ce în ce. Ajunse la semnătură.

— De la cine ai căpătat tu scrisoarea asta, unde locuiește omul acesta?

Lacrimile o inundară și ea se aruncă suspinând la gâtul tătâne-său.

— Vezi, zise ea întrerupt, acolo-i sărmanul… în casa cea pustie de peste drum… l-am văzut căzând ca mort pe podele… cine știe dacă n-a și murit. Aleargă, tată… poate încă nu-i prea târziu.

— Cum arăta el? întreabă bătrânul, preocupat cum se vede de-o cugetare complicată.

— O! e frumos! zise ea repede… ș-apoi își mușcă zâmbind buzele. Se mai ivi încă un om pleșuv și cu ochelari, cu care bătrânul vorbi repede și încet, arătându-i scrisoarea. Pleșuvul clătină din căpățână.

Ei coborâră iute scările și într-o clipă fură la casa de peste drum. Deși erau amândoi bătrâni, ei se grăbise astfel încât aceasta trăda viul interes ce trebuia să-l poarte pentru Dionis. Ei deschiseră ușa. Dionis era lungit la pământ, părul în dezordine, ochii închiși cu vehemență. Pleșuvul îl ridică încet de la pământ și-i dezgoli pieptul.

— Cât pe ce era să i se rumpă o vână a inimii, zise el încet. Pare foarte sensibil. O bucurie mare l-ar omorî. Nici trebuie să-l trezim măcar… Îl voi cloroforma, ca din leșin să treacă într-un somn adânc.

În vreme ce doctorul (veți fi ghicit că pleșuvul nostru biped era doctor) vorbea cu sine însuși, da din cap, ridica sprâncenele și-și urnise ochelarii pe frunte, tatăl Mariei fixa portretul din perete. Explicarea în două cuvinte:

Persoana juridică care se afla acum pe mâna îngrijitoare a Esculapului nostru avea drepturi asupra unei moșteniri. Dovezi erau asemănarea cu portretul și multe alte împrejurări care nu ne interesează, legate însă de originea până acum obscură a lui Dionis. Destul că soarta lui materială din momentul acesta era schimbată.

El însuși era lungit pe pat. Capul ridicat pe perini și lăsat asupra pieptului, paloarea cea liniștită și marmorie a feței contrasta cu părul în dezordine. O mână era strâns apăsată pe inimă, ea comprima convulsiv durerea ce o simțea acolo; cealaltă spânzura pe marginea patului în jos. O manta neagră îl acoperea, prin creții căreia transpăreau delicatele și corectele lui forme. Tatăl Mariei se plecă asupra lui și-l privi cu plăcere, cu intenție.

— Aha! gândi doctorul cu șireție.

…………………………………………………………

O negură deasă, cenușie și sclipitoare… apoi un cer de un etern și albastru întuneric, cu stele moi de suflarea nopții, cu nouri încrețiți, cu aerul cald… și iarăși, iarăși orașul vechi cu stradele strâmte, cu casele închircite, cu streșinile mucegăite în lună, și Dan trecea repede prin strade… luna mai arunca câte o dungă prin întunericul lor… el intră în casa lui deplin conștiu despre îndelungatele lui vise.

— Și mi-a trecut prin minte, zise el, acea idee nefericită pe care Ruben o credea cu neputință în capul unui om. — Umbra lui dormea pe pat.

El citi în cartea lui Zoroastru… ea se sculă încet… cu ochii închiși… se subție… se lipi de perete și se așeză ironică, fantastică, lungă, în dreptul lui.

Dan se simțea bolnav, abătut, strivit sub greutatea cugetărilor lui. Afară de aceea un fulger îi trecuse drept prin inimă în vremea căderii lui. El simțea fulgerul junghiindu-i inima. El se lungi pe pat și s-acoperi cu rasa… Pe dinaintea lui treceau ființe ciudate pe care nu le văzuse niciodată. „Ah! gândi el — în curând voi muri, aste-s deja umbre de pe ceea lume“. Numai umbra lui proprie stătea dreaptă în perete, parcă surâdea și — ciudat! — avea ochi albaștri. „Dracul să te ia, gândi el, și umbra mea își bate joc de mine acuma“.

Ușa se deschise și intră maestrul Ruben.

— Ce pustia, maistre, de când ai lăsat să-ți crească perciuni și de când porți caftan jidovesc?

— Vai de mine domnule, de mult! — de când mă țin minte, zise Ruben netezindu-și barba. Dar m-ai văzut altfel vrodată lângă Curtea veche?

— Lângă Curtea veche… E Riven… vânzătorul de cărți, iar nu d-ta, maistre Ruben.

Ruben se uită lung la el.

— D-tale nu ți-e bine, Domnule, zise el serios.

— Eu mor, maistre Ruben… Uită-te în masa mea, acolo-s memoriile umbrei mele, a umbrei care-o vezi în perete, scrise de câtă vreme am fost în lună.

Evreul se uită lung la bolnav și clătină din cap.

— Umbra ceea a d-tale e un portret care-ți seamănă, zise el.

— Maistre Ruben, te-ai prostit rău de când nu ne-am mai văzut, zise tânărul zâmbind, ori eu am devenit o ființă superioară magistrului meu… se poate și asta.

Evreul s-apropie de scrinul ce i-l însemnase bolnavul, îi deschise săltarul și dădu într-adevăr de niște legături de hârtii galbene și veștezite, legate cu fire de ață albastră… el le scoase, se uită la ele, apoi le puse pe masă. — În momentul acesta intrară doi oameni în chilia lui pe care Dan nu-i mai văzuse. Unul din ei, pleșuv și uscat, veni să-i cerce pulsul, cellalt vorbea cu Ruben. Ruben îi arătă hârtiile… omul se uită iute prin ele… fără îndoială, zise el pentru sine… „De când îl cunoști?“ adaose întorcându-se către evreu.

— De mult. El cumpără de la mine cărți. În genere cele mai vechi și tot de-acele pe care nu le mai putem vinde nimănui în lume. Eu singur le cumpăram cu toptanul, biblioteci risipite ale oamenilor bătrâni a căror clironomi apoi mi le vindeau pe un preț de nimica, ca hârtie numai. Și-n asemenea cărți el răscolea c-un fel de patimă și-mi cumpăra cele mai obscure și mai fără de-nțeles. Acuma asemenea aveam câteva vechituri de astea și venisem să i le arăt, el mi le-ar fi cumpărat desigur… acum însă… l-am găsit în starea-n care-l vezi. Ș-apoi nici nu-mi mai zice: jupâne Riven, ci maistre Ruben! D-zeu știe cum s-or fi scrântit toate celea în capul bietului om.

Bolnavul auzea toate acestea și nu știa ce înțeles să le dea. „Sunt nebuni oamenii aceștia, gândi el, și maistrul Ruben și-a ieșit cu desăvârșire din minți… nu-l mai cunosc. Aha! gândi el în urmă, eu am murit și Ruben a venit cu medicii să-mi vândă corpul. Are drept… prin schimbările prin care am trecut, corpul meu trebuie să fi devenit fenomenal. Dar oare-s doctori

acești doi?…Îmi pare că samănă cu Satana amândoi… Ori e *un* om, despărțit în două arătări bătrâne cu care-și petrece șiretul Ruben pe conta mea… o jumătate cu păr și una pleșuvă. Cea pleșuvă îmi pipăie pulsul și cea cu păr se uită la umbra mea, spânzurată de un cui în perete. Uite! acuma o desprinde din perete și-o dă lui Ruben în mână. Bravo! Maistre Ruben, strigă el, dracii tăi sunt meșteri în desprinsul umbrelor din perete, și ist Pleșuv are să mă ia pe mine… căci cum văd joacă pe doctorul în momentul acesta… Bravo! bravo!“ El bătea din palme râzând.

Ruben îi luă umbra și hârtiile de pe masă și ieși din casă, închizând cu zgomot ușa după sine… „Te-ai dus, evreule… te-ai dus și m-ai vândut chinuitorului de suflete“, murmură el c-o resignație dureroasă, recăzând cu capul în perini.

Are friguri… e în deliriu, zise serios pleșuvul.

………………………………………………………

E noapte… O răcoreală dulce pătrunde prin ferestrele deschise, și Dionis lungit în patu-i tremură în friguri, cu buzele uscate, cu fruntea plină de sudoare și cu capul greu. I se pare că s-a trezit din niște vise lungi, obscure, fără de înțeles și el privește, fără de-ncredere în realitate, la împrejurimea lui. Portretul părintelui său lipsește din perete, cărțile cele vechi asemenea… casa e aceeași, însă mobile nouă și elegante, covoare pe jos, numai patul e același. Ciudat, gândi el, din minune în minune… eu nu mai știu ce se-ntâmplă cu mine. — Luna revărsa tot aurul ei în odaia lui și sub această smălțuire diafană mobilele și covoarele străluceau somnoros și mat; un orologiu zângănește încet și subțire în perete și prin mintea lui trec iute, turburi, amestecate, toate întâmplările abia trecute. Și toate îi păreau vise; mintea lui îi părea împrospătată, rece, clară față cu mintea care-o avuse înainte. Din jurul lui dispăruse lumea cea semiobscură a tinereții lui; el privea la viitor cum ai privi din fundul unui lac liniștit și limpede ca lacrima. El singur nu-și putea explica această limpezime a minții. Își închise ochii. Deodată simți cum că pe marginea patului său ședea cineva… îi ședea pe picioare. Apoi simți o mână dulce și mică pe frunte. El deschise ochii pe jumătate. Văzu un băiat cu fața ovală, palidă, cam slăbită, părul de aur acoperit de o pălărie de catifea neagră cu margini largi, îmbrăcat c-o bluză de catifea care cuprindea, strâns de un colan lustruit, mijlocul cel mai gingaș din lume. Ochii lui Dionis pe jumătate-nchiși nu trădau că el

veghează. Îl privi în întreg, de la capul inundat în aur pân-la botinele micuțe ce sticleau radioase pe covorul înflorit.

„Ah! gândi el, și inima se cutremură în el, este Maria!“ Da, odorul! ea era. Vorbea singură… fetele vorbesc adesea singure… El simți aerul îndulcindu-se sub șoptirile ei.

— Am fugit de-acasă deghizată… tot mă amânau, ba azi, ba mâini… dihania de doctor zicea c-ar fi periculos pentru el… auzi periculos? Eu nu sunt periculoasă! zise ea răstită! — Dar dacă s-ar trezi… atunci, o, atunci… Dormi! dormi! șopti ea aplecându-și gura pe fruntea lui… El simți o rouă umedă curgându-i în păr… Dar în momentul acela el îi înlănțuise gâtul… ea, speriată, vru să se retragă, dar brațul lui o ținea cu tărie culcată astfel pe pieptu-i… El se sculă. — Lasă-mă! zise ea roșie ca purpura.

Dar el o cuprinsese, îi mângâia fruntea ei albă de-i dete pălăria jos și-i lăsă să izvorască pe umeri în jos valurile de păr blond… apoi îi luă amândouă mâinuțele în mâinile lui… ea nu mai rezista… se uita la ele, îi săruta degetele… ea nu mai rezista… Mario, mă iubești tu?

— Dar dacă nu m-ar chema Maria? zise ea sub inspirația unei fulgerătoare maliții.

— Cum dar?

— Da! da! Maria, zise ea cu glăscior argintos, dar taci, nu ți-e iertat să vorbești… nu ți-e iertat… Nu te scula, căci asemenea nu ți-e iertat… Ea-l împinse în perini… El voia să vorbească, dar își simți gura astupată de sărutări… El își închise ochii și simțea că inima i se sparge în piept… apoi iar îi deschise, spre a cuprinde cu ei dulcea lui sarcină, cari râdea c-un fel de copilăroasă nebunie de zâmbetul lui, de surprinderea și spaima ei proprie… de tot, tot…

Adesea în nopți lungi de iarnă, după ce ea de mult devenise tezaurul căsniciei lui, când de bună voia lor trăiau exilați la vun sat spre a se iubi departe de zgomotul lumii, Maria intra deodată în salonul încălzit și luminat numai de razele roșii ale jăraticului din cămin, intra îmbrăcată ca băiet, ca în noaptea aceea când se văzură pentru întâia oară în apropiere. Membrele ei zvelte în bluza de catifea neagră, aceeași pălărie cu margini largi pe părul ei blond și piciorușele cele mai mici din lume în botine bărbătești. Și ea s-apropia de el. Mâinuțele-i albe și transparente ca ceara contrastau cu mânicele moi și negre și astfel se primblau de braț prin semiîntunericul călduros al sălii; din când în când își plecau gură pe gură, din când în când stăteau înaintea unei oglinzi, cu capetele răzimate unul de altul, și râdeau.

Era un contrast plăcut: fața lui trasă și fină din care nu se putuse încă șterge amărăciunea unei tinereți apăsate, ci rămăsese încă într-o trăsătură de nespusă naivitate în jurul gurii, lângă fizionomia ovală, rotunjită și albă a ei… chipul unui tânăr demon lângă chipul unui înger ce n-a cunoscut niciodată îndoiala.

Două vorbe concluzive. Cine este omul adevărat al acestor întâmplări, Dan ori Dionis? Mulți din lectorii noștri vor fi căutat cheia întâmplărilor lui în lucrurile ce-l încunjurau; ei vor fi găsit elementele constitutive a vieții lui sufletești în realitate: Ruben e Riven; umbra din perete, care joacă un rol atât de mare, e portretul cu ochii albaștri; cu disparițiunea acestuia dispare ceea ce veți fi îndemnați a numi o idee fixă; în fine, cu firul cauzalității în mână, mulți vor gândi a fi ghicit sensul întâmplărilor lui, reducându-le la simple vise a unei imaginații bolnave.

Fost-au vis sau nu, asta-i întrebarea. Nu cumva îndărătul culiselor vieții e un regisor a cărui existență n-o putem explica? Nu cumva suntem asemenea acelor figuranți care, voind a reprezenta o armată mare, trec pe scenă, încunjură fondalul și reapar iarăși? Nu este oare omenirea istoriei asemenea unei astfel de armate ce dispare într-o companie veche spre a reapărea în una nouă, armată mare pentru individul constituit în spectator, dar același număr mărginit pentru regizor. Nu sunt aceiași actori, deși piesele sunt altele? E drept că după fondal nu suntem în stare a vedea. — Și nu s-ar putea ca cineva, trăind, să aibă momente de-o luciditate retrospectivă care să ni se pară ca reminiscențele unui om ce de mult nu mai este?

Nu ezităm de-a cita câteva pasaje dintr-o epistolă a lui Théophile Gautier care colorează oarecum ideea aceasta: „Nu totdeauna suntem din țara ce ne-a văzut născând și de aceea căutăm adevărata noastră patrie. Acei cari sunt făcuți în felul acesta se simt ca exilați în orașul lor, străini lângă căminul lor și munciți de-o nostalgie inversă… Ar fi ușor a însemna nu numai *țara* dar chiar și *secolul în care ar fi trebuit să se petreacă existența lor cea adevărată…* Îmi pare c-am trăit odată în Orient și, când în vremea carnavalului mă deghizez cu vrun caftan, cred a relua adevăratele mele vesminte. Am fost întotdeauna surprins că nu pricep curent limba arabă. *Trebuie s-o fi uitat*“.